

Деякі аспекти правового регулювання та визначення форми договору

У статті автор звертає увагу на ряд аспектів правового регулювання та визначення форми договору. Приділяється увага науковим підходам у визначенні форми договору, а також розмежуванні форми договору та державної реєстрації договору.

The article focuses on a number of aspects of legal regulation and determination of a contract form. Special attention is dedicated to scientific approaches to determination of a contract form and differentiation between the contract form and state registration of a contract.

Ключові слова:

форми договору,
державна реєстрація договору,
правочин

С. Я. Вавженчук,
кандидат юридичних наук,
адвокат, доцент кафедри
цивільного та трудового права
юридичного факультету
Київського національного
економічного університету
ім. Вадима Гетьмана

Функціональне призначення існування форми договору як зовнішнього прояву внутрішніх волевових процесів осіб, які уклали договір, а також способів наукової та практичної діяльності, що ґрунтуються на них, полягає в розвитку та обслуговуванні будь-якого наукового дослідження.

Проблемам дослідження правового регулювання та визначення форми договору у вітчизняній літературі уваги майже не приділялося. Okремі питання форми договору висвітлювалися у працях В. В. Луця, В. Г. Ротань та інших учених.

Метою даної статті є визначення особливостей правового регулювання форми договору, визначення місця форми договору в цивільному праві та відмежування форми договору від державної реєстрації договору.

Форма договору фіксує волевиявлення та встановлює цивільні правовідносини у певний період часу між визначеними особами (сторонами). Тобто, форма договору є зовнішнім відображенням внутрішніх волевових процесів осіб, які уклали договір.

Договір буде вважатися укладеним належним чином, якщо сторони дійшли згоди з усіх його істотних умов у належній формі. Така позиція підтримана не лише в українському законодавстві, а саме: у ч. 1 ст. 638 ЦК України [1], ч. 2 ст. 180 Господарського кодексу України [2] але і в законодавствах інших держав, зокрема, подібний підхід містять норми ст. 434 Цивільного кодексу Російської Федерації [3, 704.]. І. О. Дзера погоджується з тим, що укладеною можливо визнати тільки угоду, у якій згода за всіма істотними умовами досягнута у належній формі [4, 156.].

Чинне українське законодавство врегульовує відносини щодо форми договорів на різних рівнях. Деякі норми викладені у Цивільному Кодексі України, а саме: Главі 16 «Правочини», Главі 52 «Поняття та умови договору», а також ряд норм викладено в окремих главах Цивільного кодексу України які врегульовують поіменовані договори різного виду та типу. Okремі положення щодо форми договорів викладені у Главі 20 Господарського кодексу, а також визначені на рівні законів України та підзаконних нормативних актів і стосуються, здебільшого, типових форм договорів.

При укладенні договору слід враховувати той факт, що договір є видом правочину, а отже загальні вимоги до форми правочину, визначені у ст. 205 ЦК України, поширюються і на форму договору.

Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 639 ЦК України договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом. Якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом ця форма для даного виду договорів не вимагалася [5]. Таким чином, діють одночасно принцип імперативності, який полягає у тому, що існує заборона сторонам обрати більш просту форму ніж передбачено у законі, та принцип диспозитивності, який передбачає можливість надати більш складної форми договору за розсудом самих контрагентів.

Законодавче встановлення вимог до форми та наслідки порушення такої форми і визначають суть правового регулювання форми договорів. Чітке нормативне визначення форми договорів, першою чергою, спричинене необхідністю реалізації попереджувальної функції у цивільному праві, тобто необхідно здійснювати запобігання виникненню спірних правовідносин у майбутньому між сторонами, які укладають договір стосовно змісту договору, факту укладення та його виконання. Чітким визначенням форми договорів держава не тільки здійснює в інтересах суспільства контроль за змістом договорів, а також гарантує реалізацію правового інтересу конкретних суб'єктів права – шляхом правильного вчинення ними юридичних дій. Не слід забувати про те, що надмірне нормативне обтяження формальними вимогами щодо форми договорів обов'язково спричиняє певне уповільнення цивільно-правового обороту. Таке уповільнення виражається через збільшення строків для процедури укладення договору та зростання витрат, які супроводжують зазначену процедуру укладення договору. Тому, метою законодавця має бути нормативне встановлення виваженого балансу між надмірною формалізацією договору та швидкістю цивільно-правового обороту.

У класичному розумінні Цивільний кодекс України поділяє форми договору. Законодавчо враховується наявність існування ієрархії форм договору (від простої – усної до складної – нотаріальної, які виписані послідовно, одна за одною, у Главі 16 ЦК України) та подальшого розгалуження форм. Зокрема, виокремлюється усна та письмова форма договору. В свою чергу, остання поділяється ще на просту та нотаріальну форми договору.

Встановлення усної форми договору законодавцем окреслено чіткими рамками. Відповідно

до ч.1 ст. 206 ЦК України сторони можуть укласти правочин, а отже і договір в усній формі, якщо такий правочин повністю виконується сторонами у момент його вчинення [5]. Зазначена норма має чотири винятки, які обмежують можливість застосування усної форми договору сторонами. Тобто на підставі цього в усній формі забороняється укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню, договори, які підлягають державній реєстрації, договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та державній реєстрації, а також договори, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність.

Імперативні норми ст. 208 ЦК України містять вказівку на договори які необхідно вчиняти не в усній, а виключно у письмовій формі. Відповідна норма замінила собою ст. 44 ЦК УРСР 1963 р. Так, відповідно до ст. 208 ЦК України, у письмовій формі належить вчиняти договори між юридичними особами, між фізичною та юридичною особами, договори які укладаються фізичними особами між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, та договори щодо яких законом встановлено письмову форму [5]. Зазначена стаття має два винятки. Тобто, якщо договір між фізичною та юридичною особами або договір фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, виконується сторонами в момент його вчинення, то такий договір може бути вчинений в усній формі. Прикладами такого договору може слугувати договір купівлі-продажу товару де придбання товару та його оплата здійснюються одночасно.

Відповідно до ч. 1 ст. 209 ЦК України, нотаріальне посвідчення договору є обов'язковим у випадках, коли це передбачено нормою закону або домовленістю сторін. Якщо одна із сторін здійснила вимогу до контрагента щодо нотаріального посвідчення договору, який через приписи закону не підлягає нотаріальному посвідченню, то така вимога є обов'язковою для надання договору нотаріальної форми.

У чинному законодавстві існують норми, які навпаки, вказують на те, що нотаріальна форма не потрібна у разі укладення правочину (договору). Так, ч. 5 ст. 5 Закону України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» [6], яка має диспозитивний характер, вказує на те, що правочини, а отже і договори, які стосуються цінних паперів, не підлягають нотаріальному посвідченню. Зокрема, встановлення іншої форми правочину може бути передбачено нормами законодавства або угодою сторін, які мають намір укласти відповідний договір.

Наслідки недотримання, тобто порушення вимоги щодо форми договору сторонами тягнуть за собою недійсність такого договору. Але існує ряд особливостей. Зокрема, пп. 2. п. 4. Постанови Пленуму Верховного суду України від 28 квітня 1978 р. № 3 «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними» [7] та пп. 4 п. 7. Роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням угод недійсними» від 12 березня 1999 р. [8, 96–97] вказують на те, що у разі виконання правочину однією стороною у повній мірі або частково і ухилення другої сторони від його нотаріального оформлення суд – за вимогою сторони, яка виконала угоду, її правонаступників або прокурора – вправі визнати угоду дійсною. Зазначене правило не буде діяти у двох випадках. По-перше, якщо сторони не досягли згоди по всіх істотних умовах договору. По-друге, якщо для укладення такого договору мали місце обмеження, встановлені законом.

Більшість вчених, у тому числі і Н. Д. Шестакова, вважають, що недотримання нотаріальної форми договору повинно мати наслідком його недійсність [9].

Порядок нотаріального посвідчення договорів визначається Наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 р. № 20/5 «Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» [10].

Окремо від форм договору законодавець виділяє державну реєстрацію договорів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 210 ЦК України, правочин буде підлягати державній реєстрації лише у тих випадках, які встановлюються законом [5]. За своєю

правовою природою державна реєстрація є публічним елементом у приватному праві і розглядається як додатковий елемент до форми договору. Така ж позиція відображена у пп. 3 п. 8 Роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням угод недійсними» від 12 березня 1999 р. [8] з відповідними змінами та доповненнями, де вказується, якщо сторонами угоди, пов'язаної з переходом права власності (повного господарського відання) на майно, не дотримано вимог нормативних актів стосовно реєстрації майна, наприклад, правил державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, транспортних засобів тощо, то сама лише ця обставина не є підставою для визнання відповідної угоди недійсною, оскільки реєстрація майна не є елементом форми угоди.

Деякі автори вказують на те, що державна реєстрація, яка раніше слугувала додатком до форми, тепер набула самостійного значення способу фіксації відповідної угоди та витіснила у ряді випадків нотаріальну форму [11, 341].

Отже, в статті було визначено особливості дослідження правового регулювання форми договору, а також місце форми договору в цивільному праві, доведено необхідність відмежування форми договору від державної реєстрації договору. Водночас, потребують подальшого дослідження проблеми вдосконалення правового регулювання щодо визначення форми договору та доцільності формалізації відносин учасників цивільно-правового обороту шляхом надання переваги більш складним формам договорів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
2. Господарський кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
3. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой (постатейный) / Под ред. О. Н. Садикова. – М.: Юридическая фирма Контракт; Инфра-М, 1997. – XXII. – 778 с.
4. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. – К.: Юрінком-Інтер, 2001. – 256 с.
5. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – ст. 461.
6. Офіційний вісник України. – 1997. – № 52. – Ст. 23.
7. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними» від 28 квітня 1978 р. № 3 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2004. – № 11.
8. Роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням угод недійсними» від 12 березня 1999 р. № 02–5/111 // Вісник Вищого арбітражного суду України. – 1999. – № 2. – С. 96–97.
9. Шестакова Н. Д. Недействительность сделок. – СПб. – Юридический центр Пресс, 2001. – 306 с.
10. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 3 березня 2004 року № 20/5 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 10. – Ст. 639.
11. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: Общин положення: Изд. 3-е, стереотипное. – М.: Статут, 2001.